

אמת ליעקב

הר נוף - פ' תולדות תשס"ז

1. יח ויבא אל-אביו ויאמר אבי ויאמר הנני מי אתה בני: יט ויאמר יעקב אל-אביו אנכי עשן בכרד עשיתי פאשר דברת אלי קום-נא שבה ואכלה מצידו בעבור תברכני נפשך

בראשית כז:יח-יט

2. כ תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר-נשבעת לאבתינו מימי קדם:

מיכה ז:כ

א. גדרים של אמת ושקר

3. ו לא תטה משפט אבינך בריבו: ז מדבר-שקר תרחק ונקני וצדיק אל-תהרג פי לא-אצדיק רשע: ח ושלח לא תקח פי השלח וענר פקחים ויסלף דברי צדיקים:

שמות כג:ז-ז

4. מנין לתלמיד שאמר לו רבו יודע אתה בי שאם נותנין לי מאה מנה איני מבדה מנה יש לי אצל פלוני ואין לי עליו אלא עד אחד מנין שלא יצטרף עמו תלמוד לומר 'מדבר שקר תרחק'. האי 'מדבר שקר תרחק' נפקא!! הא ודאי שקורי קא משקר ורחמנא אמר 'לא תענה ברעך עד שקר'. אלא כגון דאמר ליה ודאי חד סהדא אית לי ותא אתה קום התם ולא תימא ולא מידי דהא לא מפקת מפומך שקרא אפי' הכי אסור משום שנאמר 'מדבר שקר תרחק'

שבועות ל:

ב. רש"י: הפסק באמצע הדיבור

5. אנכי עשו בכורך - חכני המציא לך, ועשו הוא בכורך:

רש"י בראשית כז:יט

6. אנכי עשו המביא לך וכו'. דאם לא כן איך היה משנה לאביו ולומר 'אנכי עשו', והקב"ה שונא השקר, ואיך יקבל הברכות דרך שקר. והכתוב מוכיח כן שלא היה משקר, שיעקב אמר "אנכי עשו בכורך", ועשו אמר (פסוק לב) "אני בנך בכורך עשו", כי מלת "אנכי" בא בהפסק ושלא בהפסק בשוה, ולפיכך אם יאמר "אנכי" בהפסק - אנכי המביא לך, עשו בכורך - הוי שפיר. אבל "אני" לא יתכן לומר בהפסק - בשוא, רק בהפסק הוא בקמץ, ושלא בהפסק בשוא, ואם היה אומר 'אני' בקמץ כדי להפסיק, היה יצחק מבין, ואם יאמר בשוא לא יתכן לומר 'אני' - המביא לך:

גור אריה שם

7. כתיב (בראשית כ"ז) אנכי עשו בכורך וכי יאות הוא לצדיקא כיעקב למחלף שמיה בשמא דמסאבא אלא אנכי, פסקא טעמא ואמר אנכי מאן דאנא אבל עשו בכורך

זוהר כרך א פרשת וישלח (דף קס"ז):

8. ויבא אל אביו ויאמר אביו וכו' - אנכי עשו בכורך א"ר לוי אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות אבל עשו בכורך

בראשית רבה פרשה סה:יח

9. ויאמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך

בראשית כז:לה

א. רב הירש: יעקב לא רצה לשקר אלא לתת רמז ליצחק

11.

The discovery of the deception was unavoidable. Even if the carrying out of the masquerade were to be successful, with Esav's return, everything was inevitably bound to be disclosed – Rivkah must have known this full well. And altogether, how crude was the whole comedy, a couple of goat-skins, what but the most absolute naivety could be taken in by that! What could her intention have been by playing such a comedy! What else but just the comedy itself! Only thus, if just the inevitable discovery was what was beforehand reckoned on, only then does the whole story make sense, and from Rivkah's point of view, become understandable and - even if not completely approved of - in the circumstances, quite excusable If a Ya'akov, an ish tam can so easily masquerade as a gibor tzayid, how much more easily can an Esav masquerade as an ish tam to him! ... As soon as Yitzchok realised the trick that had been played upon him, he saw – as our sages put it – Gehinnom yawning at his feet, saw, how all his life he had allowed himself to be deceived. Immediately the scales fell from his eyes

Rav S.R. Hirsch on Bereishit 27:1

12.

ול"נ מנועם סדור לשון בחיר האבות, שלא בלבד שלא הוציא שקר מפיו אף גם זאת עשה לעורר דעת אביו לשום אל לב שהוסרה הבכורה מעשו ובאה לגורלו. והוא זה, א' משאמר לשון אנכי ולא לשון אני, ב' משלא הזכיר מלת בנך, ג' משהקדים שם העצם לשם התאר. באור הדברים ... ואם היתה דעת יעקב להוציא שקר מפיו כדי לרמות אביו היה לו לומר מלת אני, כי בזה לא היה כ"א הודעה על שאלת מי אתה להודיע תארו, אבל חלילה לבחיר האבות להכשל ברשת השקר והרמיה, ופיו ולבו היה שוים באמרו אנכי עשו, כי במלת אנכי נתן מכשול לעצמו אשר עי"ז תעורר ספק בלב אביו על אמתת אמרי פיו, כי כל הרוצה לשקר ולרמות את חברו הלא ישמור מאד פיו ולשונו לבלי הוציא בסדור דבריו אף מלה אחת אשר ממנה יתעורר לב השומע להסתפק באמתות הדברים, כי במלת אנכי שהיא שלילת גוף אחר שלל בתחלת תשובתו לאמר, שהמדבר לפניו כעת הוא עשו ולא איש אחר, ובכוונה עשה כן והשכיל בדבריו, כדי לעורר דעת אביו ולהכניס בלבו ספק באיש המדבר לפניו; ואפשר שבאמת מזה נתעורר יצחק אל המשמוש;

ולכוונה זו הקדים ג"כ שם העצם לשם התאר, כי מדרכי הלשון להקדים תמיד עיקר המכוון ולאחר הטפל ... ואם היתה כוונת יעקב להכחיש ולרמות את אביו, ה"ל להקדים שם התואר ולומר בכורך עשו, לפי שהבכורה תכשירה אל הברכה והיא סבה אל נחלתה, אמנם לא כן עשה בחיר האבות שמר פיו ולשונו והקדים שם העצם כי הוא העיקר לפי המכוון ממנו, להורות על עצם גופו שעומד במקום עשו, והבכורה נטפלת ממילא, לכן אחר מלת בכורך, ולזה השמיט יעקב ג"כ מלת בנך כמו שאמר עשו, כי אז היה משמעות דבריו היותו בכור התולדה ואין זה אמת; בינה זאת קורא משכיל בין לשון שאמר עשו אני בנך בכורך עשו ובין לשון שאמר יעקב אנכי עשו בכורך, ותראה איך השתמר יעקב בהשכל מלהוציא שקר, וסידר דבריו באופן שהיה אביו יוכל להסתפק באיש העומד לפניו, והתבונן עוד כי מאמר יעקב בזה יש להבינו באחד משתי פנים ... כי היה ירא לאמר האמת לאמתו שהוא יעקב ומשתדל להשיג הברכה כי היה מצער את אביו להודיע שהבן שהוא משתדל לברכו אינו ראוי לברכה מצד מעשיו המקולקלים, הנה להנצל מזה היו מוכרח לסדר דבריו באופן שלהשומע יובנו בדרך המתחלף למדבר, ואין זה שקר רק דברים שאינם ברורים

הכתב והקבלה בראשית כז:ט

ד. חזקוני: יעקב לא שיקר - הוא היה הבכור!

13.

לפי שקול הדעת לא כחש לו, כך אמר לו אנכי במקום עשו בכרך שהרי כבר מכר לי את הבכורה

חזקוני בראשית כז:ט

14.

אנכי עשו בכורך - וכן: אתה זה בני עשו ויאמר אני, אין ספק שכל דבריו של יעקב אין בהם כי אם אמת, וכן הנביא מעיד עליו: ותתן אמת ליעקב גם בכך כשאמר: אנכי עשו בכורך, רצה בו: אנכי במקום עשו ו"בכורך" כלומר לבכורה, ובשביל הבכורה רצה יצחק לברך את עשו, ועל כן היו הברכות ראויות ליעקב במקומו שכבר לקח ממנו הבכורה, והוא מכחו בא לבכורה ולכל הראוי לה, והבא מכחו של חברו הרי הוא כמוהו ועומד במקומו, שהרי המלאך כשהיה מדבר עם הנביא היה אומר: אנכי האל בית אל, כי ידבר בלשון שולחו. ומזה אמר יעקב: אנכי עשו בכורך, שאילו היה אומר: אנכי עשו, ושוקק, היה דבורו בלתי אמת, ומפני זה הזכיר "בכורך" כי בסבת הבכורה הוא בא במקום עשו. וכן אמר: אתה זה בני עשו, כלומר שיש לי לברך. ויאמר אני, לא אמר "אני עשו" אלא "אני", כלומר אני הוא שאתה ראוי לברך

רבינו בחיי בראשית כז:ט

15.

שאמר יעקב אני הוא שנאמר עלי בני בכורי ישראל אבל עשו בנך בכורך נאמר עליו הנה אנכי הורג את בנך בכורך

בעל התורים שם

ה. אור החיים: יוֹתֵר מִזֶּה - יַעֲקֹב הִיָּה עֲשׂו!

16. **אנכי עשן בכורך** פירוש: להיות שקנה הבכורה מעשו הנה הוא נעשה עשו לצד בחינת הבכורה כי לא יקרא עשו בכורו. ואומר עשיתי כאשר דברת אלי, פירוש: כי טעם שצוה לעשו הוא כי הוא בנו הבכור, וכיון שנטל הבכורה כאילו הדבר בא אלי:

אור החיים שם

ז. ר' צדוק הכהן: יַעֲקֹב זָתִיקֵן אֶת מִידַת הָאֲמֶת הָאֲמִיתִי

17. וכן בירור התמימות דיעקב אע"ה הוא על ידי הרמאות שנהג עם לבן, כי תם נקרא מי שאינו יודע לרמות כדפירש"י, אבל תמימות יעקב לא היה מפני שא"י בתולדתו רק לפי שרצון השם יתברך כך ובמקום שרצון השם יתברך שיתנהג ברמאות היה מרמה, וגם זה בתמימות דזהו עיקר התמימות להיות נמשך רק אחר רצון השם יתברך כצאן אחר הרועה, ומדת האמת ליעקב שהוא שורש מדת האמת שהושלך ארצה בעולם הזה דכולו שקרים (בראשית רבה פ"ח) נתברר בשעה שאמר ליצחק אנכי עשן וגו', דזה נראה כדובר שקרים חס וחלילה ... וזהו רק מצד בירור מדת האמת שלו שהוא חותמו של הקב"ה (שבת נ"ה) ועל ידי זה צורתו חקוקה בכסא הכבוד (חולין צ"א:) ועיניו ית' רק עליו היפך דובר שקרים דלא וגו', כי אז נתברר שכולו אמת אפילו מה שנראה כעין שקר למראית העין בעולם הזה הוא אמת גמור.

ר' צדוק הכהן - ס' דברי סופרים אות כח

ז. רד"ק: יַעֲקֹב שִׁיקָר - אֲבֵל בְּהִיזְתָּר גְּמוּרֵי

18. **אנכי** - הנביאים יתחלקו לב' חלקים. החלק הא' שליח במצות, והחלק השני נביאי העתיד, ואם יצטרכו לאמר דבר שאינו כהוגן לא יזיק, רק השליח לא יתכן שיכזב כלל. גם הנה דוד נכתב עליו **איש האלקים** (דה"ב ח"ד) ואמר **רוח ד' דבר בי** (ש"ב כג:ב) בלבד דבריו עם אחימלך ואמר **ויהיו כלי הנערים קדש** (ש"א כא, ו) לצורך שעה ... וכן אמר אברהם **וגם אמנה** (ברא' כ"ב) **ונשתחוה** (ונשובה) (ברא' כ"ב:ה).

אבן עזרא בראשית כ"ז:ט

19. **במרמה** - שלא דבר אמת:

אבן עזרא בראשית כ"ה:ה

20. יש תמהים איך יעקב שהיה צדיק וירא אלוקים דבר שקר! ואין זו תימה. כי יודע היה יעקב כי הוא ראוי לברכה יותר מאחיו.... והחליף הדברים במקומות כאלה אינן גנאי לצדיק.... וכן אברהם ויצחק אמרו על נשותיהם אחותיהם היא ולא נקראו בעבור זה דוברי שקר.... וכן יעקב לקבל ברכת אביו אם שינה דברו לא היה בעבור זה דובר שקר.

רד"ק שם

21. ההוא ארמאה דהוה סליק ואכיל פסחים בירושלים אמר כתיב כל בן נכר לא יאכל בו כל ערל לא יאכל בו ואנא הא קאכילנא משופרי שופרי אמר ליה רבי יהודה בן בתירא מי קא ספו לך מאליה אמר ליה לא כי סלקת להתם אימא להו ספו לי מאליה כי סליק אמר להו מאליה ספו לי אמרו ליה אליה לגבוה סלקא אמרו ליה מאן אמר לך הכי אמר להו רבי יהודה בן בתירא אמרו מאי האי דקמן בדקו בתריה ואשכחוהו דארמאה הוא וקטלוהו שלחו ליה לרבי יהודה בן בתירא שלם לך ר' יהודה בן בתירא דאת בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלים

פסחים ג:

22. **מתני'** השוכר את האומנין..... וכל דבר שאבד וחזרו בהן - מקום שאין שם אדם שוכר עליהן או מטען.

בבא מציעא עה: - משנה

23. כיצד מטען אומר להן סלע קצצתי לכם באו וטלו שטים

בבא מציעא עו:

24. בת חמוה דרב פפא נפלה לפני יבם שאין הגון לה. אתא לקמיה דאביי. אמר ליה חלוץ לה ע"מ שתתן לך מאתים זו. לבתר דחלוץ לה אמר לה זיל הב ליה. אמר ליה משטה אני בך עבדה ליה. מי לא תניא הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעברא לפניו ואמר ליה טול דינר והעבירני אין לו אלא שכרו.

יבמות קו:

25. ובכל אלו שהיתירו חכמים לשנות אם יוכל לעשות שלא לשקר הוא טוב יותר ממה שישקר. כגון אם שאולים לו: יודע אתה מסכתא פלונית? ישיב: וכי אתה סובר שאני יודע? ואם יוכל לסלק השואל בענין שלא ישקר הוא טוב יותר

אורחות צדיקים סוף שער כ"ב

26.

(יט) אנכי עשו בכרך. אנכי המביא לך ועשו בכורך. רש"י. זה שאמר הכתוב: "מדבר שקר תרחק" (שמות כ"ג), שאם אתה מוכרח לשנות מפני השלום, — תתרחק מן השקר עד כמה שאפשר, היינו לכה"פ לאמר בלשון דמשתמעה לתרי אפי, דאילו לאמר שקר ממש הלא נאמר "ולא תשקרו איש בעמיתו" (ויקרא ל'). ויעקב שינה הפעם ע"פ מצות אמו, כדי שלא יטה יצחק משפט, להצדיק את הרשע ולהרשיע את הצדיק (ואולי טופו של "מדבר שקר תרחק" — מרמו לנו, מתי מותר לשנות ורק "להתרחק" מן השקר, היינו כדי "ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אצדיק רשע"), ועי' לעיל פ' ח'.

אזניים לתורה - בראשית כזיט

27.

אכל באמת למדנו מכאן יסוד גדול במהות ה"אמת", ודנה להלן [פליה] על הפסוק בא אחיך כמרמה וגו' תרגם אונקלוס: "בזכמתא". ובאיור הדבר הוא, שגם האמת צריכה שתאמר לפי השבן, שהרי למשל אם ראוהו הנרדף מתחבא אצל שמעון, וכשהנרדף מחפשו אומר שמעון לרדף שראוהו מתחבא אצלו ומשום שאינו רוצה לשקר, הכי זה "אמת" יקרא? אלא ודאי שלפעמים מותר לאדם להשתמש בדרך הערמה כדי להשיג את מבוקשו, והיינו לפי הכלל של "יעם עקש תחפתל" [תהלים י"ח פכ"ז]. וכשהוא בא לידי התמודדות עם רמאי מסוכן מטוגו של עשו, לפעמים אין מגוט מהשימוש בדרך הערמה והשתמטות. ומאז מצין זו, כפי הצורך והשעה, מצינו כמה וכמה פעמים אצל יעקב אבינו ואין זה כלל סחירה למרשג של "תתן אמת ליעקב". לדוגמא: כל ענין פיצול המקלות שעשה יעקב כדי להציל את צאנו מידי הרמאיות של לבן; מה שאמר יעקב לעשו: עד אשר אבוא לא אדני שעירה, כלומר שהרחיק את עצמו ממנו בדרך ערמה, ואנו⁴¹ למדים מזה הלכה לדורות שיותר לאדם להרחיק את עצמו מן הנכרי כשחושש ממנו; מעשה יעקב ושכם, שבמרמה טוכבו בני יעקב⁴² שאנשי שכם יחלישו את עצמם ויכלו להרוג אותם. כל זה נכנס בגדר העסק עם רמאי רשע, ואינו נורע כלום ממעמדו של יעקב כסמל האמת⁴³.

7 כ"ז, י"ב. אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתענה⁴⁰.
הנה חזיל [עבדה זרה דף כ"ה ע"א] כינו את האבות בשם ישרים, ומהאי טעמא כינו את ספר בראשית בשם "ספר הישר". ובאיור הדבר הוא, כי מכיון שהם היו קודם מן תורה, אי"כ מהיכן ידעו האין עליהם להתנוג, אלא שהוא משום "אשר עשה האלקים את האדם ישר" [קהלת ד' פכ"ט]. הם קיימו את כל התורה אפילו קודם נודנית משום שהיא הדרך הישרה בהתנהגות האדם. ומהאי טעמא אמרין [ויקרא רבה פרשה ט' אות ג'] שדרך ארץ קדמה לתורה, ובתורה ישנם חוקים שאינם טובים בשכל האדם, אבל דרך ארץ בא לאדם משום ישוה שכלו, ולכן האבות שקיימו את התורה מפני שהבינו כי היא הדרך הישרה של האדם נקראו ישרים⁴⁰. ולפיז תגול התמיהה על יעקב אבינו, שכנראה מה שעשה לקבל את הברכות היה רחוק מן הישרות: הכי קרא שמו יעקב ויעקב זה פעמים, ומה גם יעקב אבינו שעליו נאמר תתן אמת ליעקב, וחזיל [מכות דף כ"ד ע"א] דרשו עליו הפסוק לא רגל על לשונו, ואי"כ מרוע נקט יעקב כאן בדרך הטריות כעקומה לכאורה?

אמת ליעקב - רב יעקב קמינצקי בראשית

ח. נצ"ב: יעקב עשה עבירה לשם שמים

28. שני גדיי עזים טובים. אע"ג שהוא מרובה יותר ממאכל אדם. לפי הפשט הוא בשביל שני העורות על ידיו

אמנם לפי הכלל בגמ' יומא ר"פ שני שעירי. דבכ"מ דכתיב שני הוא מיותר לדרשה. דגם בל"ז סתם רבים המה שנים. א"כ גם כאן מיותר תיבת שני. ובמדרש אי' טובים לך וטובים לבניך. טובים לך שאתה נוטל ע"י את הברכות טובים לבניך שמתכפרים ע"י ביוה"כ. והיינו שני שעירי יוה"כ א' לשם וא' לעזאזל. והוא פלא מה שייכות אלו הגדיים לשני שעירי יוה"כ. אלא כך הענין דיש לדעת דכל מדה רעה שבעולם המה בכלל היצירה שברא הא' גם אותם דכתיב יוצר אור וגו' ובורא רע. וע"כ יש בהם איזה טוב. וה"ז דומה לסם המות דודאי מזדמן עתים שהוא סם חיים לחולה. ומכ"מ נקרא סה"מ משום שעפ"י רוב הוא ממית. וגם בעת שנצרך להשתמש לחיים נדרש דקדוק גדול עפ"י הרופא ובצמצום שלא יוסף כ"ש ויסתכן. כך כל מדה רעה המה טובים לשעה רצויה רק יש לזהר שלא להשתמש במדה זו כ"א ע"י רב מובהק ובצמצום שלא יוסף על הצורך: והנה הגיעה שעה ליעקב אבינו להשתמש במדת השקר וערמימות וה"ז עבירה לשמה. אשר גדולה היא בזמנה. כמו מצוה עצמה. וכיב"ז שני שעירים הא' לשם הוא קדושה והא' לעזאזל הוא כעין קרבן לכחות הטומאה ח"ו והוא מטמא. אבל מכ"מ בעתו ובזמן שצוה ה' ה"ז מצוה כמו השעיר לה'. והיינו דבר רבקה שיהיו שני גדיי וגו' כמו שני שעירי יוה"כ א' לשם וא' לעזאזל שניהם שוין במצותן אע"ג שזה לקדושה וזה להיפך. כך שתי המדות שיעקב עושה. הא' האמת בקיום מצות אמו והב' השקר שמרמה את אביו שניהם נחשבים למצוה ולהביא ע"י את הברכות. והנה אמרו ברבה שנענש יעקב אבינו על שגרם לעשו שצעק צעקה גדולה ומרה. וזה הביא שמרדכי צעק צעקה גדולה ומרה. ולכאורה קשה על מה זה נענש בצעקת עשו יותר ממה שגרם ליצחק אביו הצדיק שחרד חרדה גדולה. אבל הענין דלהשתמש בעבירה לשמה יש לזהר הרבה שלא ליהנות ממנה כלום. ולא דמי לעושה מצוה דאע"ג שנהנה ג"כ המצוה עומדת במקומה. משא"כ עבירה לשמה. ההנאה שמגיע להגוף מזה בע"כ הוא עבירה וכמבואר ביבמות דק"ג א' וניזר דכ"ג. גבי האי שאמרו גדולה עבירה לשמה וראי' מיעל ומקשה והא קא מיתהני מעבירה. ואע"ג שודאי רשאה היתה משום פקו"נ כמש"כ התוס' מכ"מ לא היתה משתבחת ע"ז משום דהנאה שבוה נחשבת לעון. וה"נ בעבירה לשמה שעשה יעקב לא נהנה כלל בשעה שחרד יצחק ובודאי נצטער ע"ז אבל אנוס היה. משא"כ על צעקת עשו שמח בלבו ע"כ נענש שהרי גרם זה ע"י עבירה של שקר ואסור ליהנות מזה. וע' מש"כ בס' שמות ל"ג כ"ז ראי' לכלל זה ממקרא מפורש

העמק דבר בראשית כז:ט והרחב דבר שם

ט. האם יעקב קיבל עונש בבית לבן?

29. כל הלילה היתה עשה עצמה כרחל, כיון שעמד בבקר והנה היא לאה, אמר לה בת הרמאי למה רמית אותי, אמרה לו ואתה למה רמית אביך, כשאמר לך האתה זה בני עשו, ואמרת לו אנכי עשו בכורך, ואתה אומר למה רימיתני, ואביך לא אמר בא אחיך במרמה, ומתוך הדברים הללו שהוכיחה אותו התחיל שונאה

מדרש תנחומא פרשת ויצא סימן יא